

EMPATİ EĞİTİM PROGRAMININ EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: SAĞLIK MESLEK LİSESİ ÖRNEĞİ

EXAMINATION OF THE EFFECT OF EMPATHY TRAINING PROGRAM ON THE LEVEL OF EMPATHIC TENDENCY: A SAMPLE OF HEALTH VOCATIONAL HIGH SCHOOL

Yıldız BİLGE*

Yusuf BİLGE**

Öz

Empati sosyal ilişkilerin özellikle de yardım davranışlarının itici bir gücü olarak kabul edilebilir. Bu çalışma, empati eğitim programının empatik eğilim düzeyi düşük olan gençlerin empatik eğilimlerini geliştirici bir etkisinin olup olmadığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada deney ve kontrol grubu olan, ön test ve son test uygulaması yapılan deneysel bir dizayn kullanılmıştır. Dökmen (1988) tarafından geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) kullanılarak empatik eğilim düzeyi düşük 32 öğrenci belirlenmiştir. Öğrenciler gönüllülük esasına göre deney ve kontrol grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Deney grubundaki öğrencilerle 10 oturumluk empati eğitim programı çalışması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, deney grubundaki öğrencilerin ön test ve son test puanlarında önemli düzeyde bir artış gözlenirken kontrol grubundaki öğrencilerin ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Dolayısıyla uygulanan grup çalışmasının öğrencilerin empatik eğilimlerinin artışı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Empati Eğitim Programı, Sağlık Meslek Lisesi Öğrencileri, Empatik Eğilim Düzeyi.

Abstract

Empathy can be regarded as a driving force of social relations, especially of helping behaviors. This study was conducted to examine whether the empathy training program is an effect that enhances the empathic tendencies of youth with low empathic tendencies. In the study, it was used an experimental design with being experimental group and control group and applying pretest and posttest. 32 students with low empathic tendency were identified using the Empathic Tendency Scale (EEQ) developed by Dökmen (1988). The students are divided into two groups as experimental and control groups on the basis of volunteerism. There has been conducted 10 sessions of the empathy training program study with students in experimental group. According to the findings obtained, there was a significant increase in the pretest and posttest scores of the students in the experimental group, but there was no significant difference between the pretest and posttest scores of students in the control group. Therefore, it was seen that the applied group study had an effect in the increase of the empathic tendencies of the students.

Keywords: Empathy Training Program, Health Vocational School Students, Empathic Tendency Level.

1. GİRİŞ

Empati bütün insan ilişkilerinde etkili ve sağlıklı bir iletişimin ön şartlarından biri olarak kabul edilebilir. Ancak özellikle insanlarla etkileşimin birebir ve yoğun olması gereken mesleklerde (sağlık çalışanları ve öğretmenler gibi) empati daha fazla ihtiyaç duyulan bir kavram haline gelir. Çünkü bu mesleklerde mesleğe dair bilginin dışında insana ve insanı anlamaya dair bir yetkinlik de önemlidir. Genellikle bu ikinci grup bilgiye sahip doktor, öğretmen veya hemşireler hasta veya öğrenciler tarafından daha çok sevilir ve tercih edilirler. Çoğumuz her öğretmenimizi değil, bizi en çok anladığını hissettiğimiz öğretmenimizi hatırlarız ve anarız. Ya da bizi en iyi anladığını hissettiğimiz doktora gitmeyi tercih ederiz. Kısaca anlaşıldığını hissetmek insan ilişkilerinde en önemli unsurlardan biridir ve empati kavramının ana çekirdeğini oluşturur.

Empati kavramını en geniş şekilde ele alan ve terapinin ana unsuru olarak gören Carl Rogers empatiyi "Bir başkasının içsel durumunu sanki o kişiymiş gibi hissettiğini unutmadan o kişiye ait duygusal unsurları ve anlamları içeriklerine uygun olarak doğru bir şekilde algılamak" şeklinde tanımlamaktadır (Rogers, 1975). Kohut (1984), empatinin "bir başkasının iç dünyasını düşünme ve hissetme kapasitesi" olduğunu ifade ederken Hoffman (2000) empatiyi "kişinin kendi durumundan çok karşısındaki kişinin durumuna uygun verdiği duygusal bir tepki" olarak tanımlamaktadır. Ülkemizde empati denince akla gelen ilk isim olan Dökmen (1995) empatiyi bir insanın kendisini karşısındakinin yerine koyması ve onun duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlayarak ona iletmesi olarak tarif etmektedir. Üzerinde tam bir anlaşma

* Yrd. Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, yildiz.bilge@sbu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, yusuf.bilge@izu.edu.tr

sağlanamamış olsa da empati ile ilgili tanımların sayısı oldukça fazladır. Ancak yine de bütün tanımların asgari anlaşma noktası "karşıdaki kişiyi anlamak"tır diyebiliriz. Blair'e (2005) göre ise empati, üniter bir yapı olmaktan ziyade, kısmen ayrılabilir farklı bileşenlerden oluşur. Bu bileşenler şunlardır: 1) çıkarımlar yapmak ve diğerlerinin zihinsel durumlarını temsil etmek için bilişsel kapasite; 2) yüz ifadelerine paralel bir şekilde başkalarının duygularına verilen motor tepki; ve 3) bir başkasının afektif durumunu paylaşma becerisi. Henüz 18 saatlik bir bebeğin diğer bebeklerin sıkıntılarına biraz tepki vermesi şeklinde başlayan empati okul öncesi dönemde zihinsel yeteneklerin artışına paralel olarak gelişim gösterir. Okul çağı ve ergenlikte devam eden bu gelişim ilk yetişkinlikle birlikte tamamen kazanılmış olur. Ayrıca empatinin gelişimi nörolojik gelişim ve mizaç gibi genetik etkenlere bağlı olmasının yanı sıra, ebeveyn-çocuk ilişkileri, taklit gibi sosyalleşme faktörlerine de bağlıdır. (McDonald ve Messinger, 2010). Empatiyle ilgili bu bilgiler değerlendirildiğinde, empatinin doğuştan beri her insanda var olan fakat kişinin büyüdüğü ortama göre şekillenen bir yapısı olduğu ve daha sonra da bulunulan ortama göre (okul, iş, aile, toplum) biçimlendiği görülmektedir. Örneğin empatik eğilimi yüksek bir ailenin bireylerinin empatik olma olasılığı daha yüksek olacaktır. Benzer şekilde mensup olunan meslek grubu veya toplum ne kadar empatik ise o mesleğe veya topluma ait bireylerin de empati düzeyleri o kadar yüksek olacaktır. Dikkat çekmek istenilen nokta, empatinin belli mesleklerin olmazsa olmazı haline getirilmesi gerekliliğidir. Özellikle de bir makineden ziyade bir insanla ilişki veya iletişimi gerektiren meslekler için daha öncelikli bir ihtiyaç olduğu da vurgulanmalıdır.

Sağlık hizmetleri yardım edici bir ilişki içerdiği için empati kavramı bu ilişkinin en önemli parçasıdır (Özcan, 1995; Reynolds ve Scott, 1999; Squier, 1990). Hastaya empatik yaklaşım tedavi sürecinde olumlu sonuçların ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Di Blasi; 2001; Hojat ve diğerleri, 2011; Kim, Kaplowitz ve Johnston, 2004). Bu yüzden de bu meslek gruplarındaki bireylerin empatik eğilim veya becerilerinin incelendiği çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak sağlık çalışanlarının empati oranlarının düşüş eğiliminde olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Hojat ve diğerleri, 2004; Neumann, 2011). Sağlık çalışanlarında empati becerisinin gerekliliğini ortaya koyması açısından Türkiye Acil Tıp Derneği (TATD)'nin düzenlediği 'Hastanelerde Doktor ve Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet' konulu çalıştayın sonuç raporu örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu raporda, hasta ve yakını ile empati kuramayan sağlık çalışanlarının şiddete davetiye çıkardığına ve bıçak parası gibi etik olmayan davranışların şiddet eylemini tetiklediğine vurgu yapılmaktadır (memurlar.net, 2013).

Sağlık hizmetlerinde hastaya verilen hizmetin empatik olup olmaması hem tedavinin etkinliği hem de hasta memnuniyetinin oluşması açısından oldukça önemlidir. Bu konunun önemi birçok çalışmayla ortaya konulmuş olmakla birlikte sağlık personelinin empatik düzeylerinde olumlu bir artışın nasıl söz konusu olabileceğine dair pek fazla çalışma yapılmamıştır.

Sağlık çalışanları ve empati kavramının birlikte ele alındığı çalışmalara yurtdışından birkaç örnek verildikten sonra ülkemizde yapılmış çalışmalara da değinilecektir. Hojat ve diğerlerinin (2011) yaptıkları bir çalışmada diyabet hastalarının devam ettikleri doktorların empati düzeyinin pozitif klinik sonuçlara yol açıp açmayacağı incelenmiş ve yüksek empati puanı olan hekimlerin, düşük empati puanı olan hekimlerden daha iyi hemoglobin A1c kontrolüne sahip olduğu görülmüştür. Wilson, Prescott ve Becket (2012) çalışmalarında sağlıkla ilgili bölümlerde okuyan (eczacılık ve hemşirelik) öğrencilerle hukuk öğrencilerinin (1. ve 3. sınıflarda öğrenim gören) empati düzeylerini karşılaştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre eczacılık ve hemşirelik öğrencilerinin empati düzeyleri hukuk öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca 3. sınıf eczacılık öğrencilerinin empati düzeyi 1. sınıftakilerden daha yüksekken hemşirelik öğrencilerinde tam tersi bir sonuç elde edilmiştir. Hukuk öğrencileri arasında ise yıllara göre bir fark bulunmamıştır.

Güney Tayvan'da 660 hemşireyle yapılan bir çalışmada empati konusunda eğitim almış olan, psikiyatri servisinde çalışan, çocuk sahibi olan ve meslekte daha uzun süre çalışmış olanların empati düzeyleri anlamlı derecede daha yüksek seviyededir. Bu değişkenler empati varyansının %22'sini açıklamaktadır. Bu çalışmada hemşireler için empati konusunda hizmet içi eğitimin yararlı olacağına vurgu yapılmıştır (Kuo vd., 2012). Ebelik bölümünde okuyan 52 üniversite öğrencisiyle hasta ilişkisi özel tıbbi koşullara karşı empati ve tutumları açısından araştırılmıştır. Üniversitede öğrencilerinin her yıl empati düzeylerinde artış olduğu görülmüştür ve seçilen tanılar arasında madde kötüye kullanımı hariç diğer tanılara sahip hastalara yönelik öğrencilerin tutumlarının iyi olduğu gözlenmiştir (McKenna ve diğ., 2011).

Empati eğilimini veya becerisini konu alan çalışmalar incelendiğinde araştırmaların daha çok üniversite öğrencileriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Empati becerisinin geliştirilmesini hedefleyen bir eğitim programının uygulandığı çalışma sayısı ise yok denecek kadar azdır. Çalışmamız sağlık meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerle yapıldığı için ülkemizdeki araştırmalarda öğrencilerle yapılan çalışmaların daha ayrıntılı bir şekilde ele alınması tercih edilmiştir, ancak sağlık çalışanlarıyla yapılmış

araştırmaların bulunduğuna da vurgu yapılmalıdır (Akgöz ve Karavuş, 2005; Akgöz ve diğ., 2005; Özcan, 2012; Şahin ve Kardeş Özdemir, 2015; Şen ve diğ., 2012).

Tutuk, Al ve Doğan'ın (2002) hemşirelik öğrencileriyle gerçekleştirdikleri çalışmada, öğrencilerin iletişim becerileri ve empatik eğilim düzeyleri puan ortalamalarının orta düzeyde olduğu ve eğitim yılı arttıkça puan ortalamalarının da arttığı görülmüştür. Hemşirelik öğrencilerinin empati, iletişim becerileri ve kendini tanıma ve iletişim yönetimi dersi (KTİY) akademik başarı puanı ortalaması arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka çalışmada iletişimle ilgili bilgi alanların almayanlara göre empatik eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülürken diğer faktörler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Ebelik bölümünün 4 sınıf seviyesindeki öğrencilerine Empatik Beceri Ölçeği (EBÖ) uygulanmış ve meslek derslerinin yoğun olduğu 1. sınıfla, ruh sağlığı dersinin olduğu 4. sınıf öğrencilerinin puan ortalamalarının ara sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda ara sınıflarda da iletişim derslerinin devam ettirilmesi önerisinde bulunulmuştur (Cevahir ve diğ., 2008). Yiğitbaş ve diğerlerinin (2013) sağlık eğitimi alan öğrencilerle yaptığı bir çalışmada öğrencilerin empatik eğilim ve becerilerinin orta düzeyde olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilere ve 1-3 kardeş olanların 4 ve üzeri olanlara oranla ölçek puan ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ve empati düzeyinin artırılması için eğitim ve sosyal çalışmaların yapılması önerilmiştir. Başka bir çalışmada hemşirelik 1. sınıf öğrencileri yaşantı yoluyla öğrenme amacıyla bir gün hastanede kalmışlar ve öğrencilerin %85'i beslenme, %81'i uyku, %63'ü boşaltım, %19'u hijyen gereksinimini karşılamakta güçlük yaşadığını belirtmişlerdir. Böyle bir öğrenmenin öğrenciler açısından hasta-personel ilişkisinin ve hastane ortamının anlaşılmasında etkili bir yöntem olduğu kanısına varılmıştır (Ortabağ ve diğ., 2010). Kadioğlu ve diğerlerinin (2011) yaptıkları bir çalışmada tıp fakültesi öğrencilerine klinik eğitim almaya başladıkları 4. sınıfın başında ve sonunda empatik beceri ölçeği uygulanmış ve her iki ölçüm arasında anlamlı bir farkın olmadığı ve öğrencilerin puan ortalamalarının çalışan hekimlerin ortalamasına yakın olduğu bulunmuştur.

Literatür taraması sırasında sağlık alanındaki çalışmalar arasında empati eğitiminin verildiği tek bir çalışma bulunmuştur. Hemşirelik birinci sınıf öğrencileriyle yapılmış olan bu çalışmada uygulanan empatik beceri eğitim programının öğrencilerin empatik eğilim ve empatik becerilerinin gelişmesine etkisi incelenmiştir. Uygulanan eğitim programının empatik eğilim üzerinde bir etkisi olmazken empatik beceri üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan analizlerde öğrencilerin eğitim programı sonrası empatik beceri puan ortalamasının eğitim programı öncesine göre istatistiksel olarak yüksek düzeyde anlamlı olduğu saptanmıştır. Empatik eğilim ortalamasında ise eğitim öncesi ve sonrasında bir değişiklik olmadığı görülmüştür (Karaca, Açıköz ve Akkuş, 2013). Ayrıca sağlık çalışanı veya bu alanda eğitim alan bireylerin dışında ilk ve ortaokul öğrencilerine empati eğitiminin verildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Bal ve Bilge, 2016; Gemci 2012; Sortullu, 2011; Yılmaz 2013; Yılmaz-Bingöl ve Uysal, 2015). Bu çalışmaların hepsinde empati eğitim programının empati becerisini arttırdığı saptanmıştır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma henüz sağlık personeli olmamakla birlikte meslek olarak kendilerine sağlık alanını seçmiş olan öğrencilerle yapılmış ampirik bir çalışmadır. Çalışmanın amacı empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanmış olan empati eğitimi programının sağlık meslek lisesi öğrencilerinin empati düzeylerinde bir artışa yol açıp açmayacağına incelenmesidir. Ayrıca bu çalışmadan elde edilen sonuçlar, empati eğitiminin sağlık çalışanlarının öğrenim müfredatlarında yer alıp almamasına dair bir yaklaşımın belirlenmesine katkı sağlayacaktır.

1.2. Çalışmanın Hipotezleri

Bu çalışmayla aşağıda yer alan hipotezler sınanmış olacaktır:

1. Deney grubu ve kontrol grubunun Empatik Eğilim Ölçeğinden (EEÖ) aldıkları ön test puanlarında anlamlı düzeyde bir fark olmayacaktır.
2. Deney grubu ve kontrol grubunun EEÖ'den aldıkları son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark oluşacaktır.
3. Deney grubunun kendi içindeki ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olacaktır.
4. Kontrol grubunun kendi içindeki ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olmayacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmamız deneysel bir çalışma olup ön test-son test, deney ve kontrol grubunun kullanıldığı yarı deneysel bir modelde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Katılımcılar

İstanbul'da bir sağlık meslek lisesinde öğrenim görmekte olan, 9. sınıftan 136 (108 kız, 28 erkek) öğrenci ve 10. sınıftan 102 (82 kız, 20 erkek) öğrenci olmak üzere toplam 238 öğrenciye Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ) uygulanarak puan ortalaması en düşük olan 32 öğrenciden 16'sı deney 16'sı kontrol grubuna ayrılmıştır. Gruplar belirlenirken öğrencilerle tek tek görüşülerek empati konulu bir grup çalışmasına gönüllü bir şekilde katılmayı kabul eden öğrenciler deney grubuna seçilmiş, diğer öğrenciler ise kontrol grubuna atanmıştır ve bu öğrencilerle herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Deney grubunda öğrencilerin 9'u 9. sınıf öğrencisi ve 7'si 10. sınıf olmak üzere 11 kız, 5 erkek (toplam 16) öğrenci bulunmaktadır. Kontrol grubunda ise 9'u 9. sınıf öğrencisi ve 7'si 10. sınıf olmak üzere 12 kız, 4 erkek (toplam 16) öğrenci bulunmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada öğrencilerin empati düzeylerini tespit etmek amacıyla Dökmen (1998) tarafından geliştirilen "Empatik Eğilim Ölçeği" kullanılmıştır.

2.3.1. Empatik Eğilim Ölçeği

Dökmen (1988) tarafından empatinin teorik özünden yola çıkarak geliştirilen Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), kişilerin günlük yaşamdaki empati kurma eğilimlerini ölçme amacı taşımaktadır. Likert türü bir ölçek olan ve 20 maddeden oluşan EEÖ'den en düşük 20 en yüksek 100 puan alınabilmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması üniversite 1. sınıf öğrencileriyle yapılmıştır. EEÖ, 70 kişilik bir öğrenci grubuna üç hafta arayla iki defa uygulanmış, testin bu iki uygulamadan elde edilen güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak bulunmuştur. Testi yarılama yöntemiyle öğrencilerin ölçeğin tek ve çift maddelerinden aldıkları puanlar arasındaki korelasyon katsayısı ise 0.86'dır. EEÖ'nün geçerlik çalışması için Empatik Eğilim Ölçeği ve Edwards Kişilik Tercih Envanteri'nin (Edwards Personal Preference Schedules) "Duyguları Anlama (Intracception)" bölümü arasındaki ilişkiye bakılmış ve 0.68 düzeyinde bir korelasyon tespit edilmiştir (Dökmen, 1988).

2.3.2. Empati Eğitim Programı

Empati Eğitim Programı Morganett (2005) ve Altınay'ın (2009) grup danışmanlığıyla ilgili etkinlik örneklerinden, çeşitli yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarındaki empati oturum örneklerinden yararlanılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Program kapsamında empati kavramına dair bilgi paylaşımı ve farkındalık oluşturma çalışmaları (empati kavramının tartışılması, örneklendirilmesi, değerlendirilmesi, grup üyelerinin anılarının gruba aktarılması gibi), empatik duyarlılığı artırma amaçlı ev ödevleri, empatik beceriyi geliştirme amaçlı rol playing uygulamaları yapılmıştır. Belirtilen çerçevede hazırlanan 8 oturum haftada bir kez 80-90 dakikalık (iki ders saati) sürelerde uygulanmıştır. İlk oturumda tanışma ve grup kuralları belirlendikten sonra diğer oturumlarda öğrencilerin empati konusunda bilgi, beceri ve farkındalıklarının artırılması, duyguların tanınması, iletişim becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiş, öğrencilere diğerleriyle empati kurma becerisini arttıracak ev ödevleri verilmiş, her öğrenciden çalışma süresince ulaşmak istedikleri hedefleri belirlemesi ve bu hedefler için gösterdiği gelişimi takip etmesi istenmiştir. Son oturumda ise hem bütün oturumlar hakkında hem de eğitim süreci boyunca öğrencilerin gösterdikleri bireysel gelişim hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

3. BULGULAR VE SONUÇ

Çalışmamız bir deney bir kontrol grubundan oluşan ve ön test ve son test uygulaması yapılan yarı deneysel bir çalışmadır. Çalışma için belirlenmiş 32 kişiden, gönüllü olan 16 öğrenci deney grubunu ve diğer 16 öğrenci ise kontrol grubunu oluşturmuştur. Deney grubuna 10 haftalık bir eğitim programı uygulanmış, kontrol grubuyla ise herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Her iki gruba da biri eğitim programının başında diğeri ise sonunda olmak üzere, ön test ve son test uygulanmıştır. Testlerden elde edilen sonuçlar SPSS 16 programıyla analiz edilmiştir. Örneklem sayısının küçük oluşu sebebiyle analiz için nonparametrik testler olan Mann-Whitney U ve Wilcoxon İşaret testleri kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin uygulama öncesi ve sonrası yapılan ön test ve son test uygulamalarından aldıkları puanların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 1: Deney ve Kontrol Gruplarının Empatik Eğilim Ölçeği Ön Test Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{x}	SS
Deney (Ön Test)	16	55.06	7.22
Kontrol (Ön Test)	16	58.69	3.79

Tablo 2: Deney ve Kontrol Gruplarının Empatik Eğilim Ölçeği Son Test Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma

Gruplar	Değerleri		
	N	\bar{X}	SS
Deney (Son Test)	16	64.19	7.30
Kontrol (Son Test)	16	57.81	4.11

Tablolarda da görüldüğü gibi deney grubundaki öğrencilerin ön test ve son test puanlarında önemli düzeyde bir artış gözlenirken (55.06'dan 64.19'a) kontrol grubundaki öğrencilerin ön test ve son test puanları arasında ise negatif yönde anlamlı düzeyde olmayan bir değişiklik (58.69'dan 57.81'e) görülmüştür. Bu sonuçlar, empati eğitim programının bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Elde edilen verilere hem gruplar arasındaki farkların hem de grup içi farkların anlamlı düzeyde bir sonuç verip vermeyeceğini görmek amacıyla gruplar arası farklar için Mann-Whitney U testi, grup içi fark için Wilcoxon işaret testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol grubunun ön test sonuçlarının karşılaştırıldığı tablo (Tablo 3) aşağıda yer almaktadır.

Tablo-3: Deney ve Kontrol grubunun ön test puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	P
Deney	16	14.22	227.50	91.50	-1.40	.16
Kontrol	16	18.80	300.50			

Tablo 3'te görüldüğü gibi iki grubun ön test puanları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak beklendiği şekilde iki grup arasında fark olmadığı saptanmıştır. EEÖ puanlarının ortalamalarına göre, $Z = -1.40$, $p = .16$ ve $p > .05$ 'ten büyük olduğu için iki grup arasında anlamlı düzeyde bir fark söz konusu değildir. İki grubun son test puanlarının Mann-Whitney U testine göre karşılaştırılmasıyla ilgili sonuçlar tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Deney ve Kontrol grubunun son test puanlarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular

Gruplar	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	P
Deney	16	20.91	334.50	57.50	-2.66	.008
Kontrol	16	12.09	193.50			

Tablo 4'te görüldüğü gibi iki grubun son test puanları karşılaştırıldığında iki grup arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu ve dolayısıyla EEÖ puanları arasında ($Z = -2.66$, $p = .008$ ve $p < .05$) anlamlı düzeyde bir fark olduğu görülmektedir. Bu sonuç, uygulanan empati eğitim programının deney grubu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin EEÖ ön test ve son testinden aldıkları puanlara göre, kendi içlerinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediklerini belirlemeye yönelik olarak uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farka ilişkin bulgular

Gruplar	Testler	N	\bar{X}	SS	Z	P
Deney	Ön Test	16	55.06	7.22	-3.52	.000
	Son Test	16	64.19	7.30		
Kontrol	Ön Test	16	58.69	3.79	-1.20	.229
	Son Test	16	57.81	4.11		

Tablo 5 incelendiğinde, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonucuna göre, deney grubundaki öğrencilerin EEÖ'nden aldıkları ön test ve son test puanları arasında beklendiği gibi anlamlı bir fark çıkmıştır ($Z = -3.52$, $p = .000$ ve $p < .05$). Kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır ($Z = -1.69$, $p = .090$ ve $p > .05$).

4. TARTIŞMA

9. ve 10. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, empatik eğilimi düşük sağlık meslek lisesi öğrencilerine empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak hazırlanmış olan empati eğitimi

programı uygulanarak öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinde bir artışın olup olmadığının incelenmesidir. Uygulanan eğitim programının öğrencilerin empatik eğilimlerini arttıracak şekilde düşünülerek hipotezler oluşturulmuştur. Deneysel bir desende yapılan araştırmamızın ilk hipotezi empatik eğilim puanı düşük öğrencilerin deney ve kontrol grubuna eşit dağılımının sağlanması dolayısıyla gruplar arasında bir farkın bulunmamasıdır. İlk hipotez bağlamında uygulanan Mann-Whitney U testine göre iki grubun ön test puanlarında anlamlı düzeyde bir fark çıkmamıştır (Tablo 3). İkinci olarak deney grubuna verilen eğitimin deney ve kontrol grubunun empatik eğilim düzeylerinde bir farka yol açacağı hipotezi sınanmıştır. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda beklendiği gibi deney ve kontrol grubunun son test uygulamalarında anlamlı bir farkın olduğu gözlenmiştir (Tablo 4). Yani empati eğitim programı uygulanan grubun (deney grubu) empatik eğilim düzeylerinde anlamlı bir artışın olduğu görülürken uygulanmayan grubun (kontrol grubu) empatik eğilim düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır.

3 ve 4. hipotezlerimiz kapsamında ise deney ve kontrol gruplarının kendi içlerinde empatik eğilim düzeylerindeki değişimin gözlenmesi için ön test ve son test puanları Wilcoxon İşaretler testiyle değerlendirilmiştir. Her iki hipotezimizi doğrulayacak şekilde, uygulanan eğitim programı deney grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir fark oluştururken herhangi bir eğitim uygulanmayan kontrol grubunda ise ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farkın oluşmadığı saptanmıştır (Tablo 5).

Sağlık çalışanlarının empatik eğilimlerinin hizmet kalitesini arttırdığı bilinmektedir. Ancak sağlık alanındaki öğrencilere (tıp, diş hekimliği, hemşirelik, ebelik gibi) verilen eğitimde empati becerisinin geliştirilmesine yönelik bir program söz konusu değildir, dolayısıyla da bu öğrenciler meslek hayatına başladıklarında kendi kişisel gelişimlerinin bir sonucu olarak sahip oldukları empatik eğilim ve becerileri doğrultusunda yardım davranışında bulunmaktadır. Bu yüzden empati becerisinin sağlık eğitiminin bir parçası haline getirilmesinin hem sağlık hizmetinin kalitesi hem de hasta memnuniyeti (Hojat ve diğ., 2011) açısından olumlu gelişmelere yol açacağı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde birçok araştırmamızın ya meslekte çalışan bireylerle (Akgöz ve diğ., 2005; Özcan, 2012; Şahin ve Kardaş Özdemir, 2015) ya da üniversite öğrencileriyle (Arifoğlu, Razi, 2011; Cevahir ve diğ., 2008; Yiğitbaş ve diğ., 2013; Kadioğlu ve diğ., 2011; Ortabağ ve diğ., 2010; Tutuk, Al ve Doğan, 2002) yapıldığı görülmektedir ve empati becerisinin geliştirilmesini hedefleyen bir eğitim programının uygulanmasını içeren çalışmalar ise hem az sayıdadır hem de daha çok ilköğretim ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerle gerçekleştirilmiştir (Bal ve Bilge, 2016; Gemci 2012; Sortullu, 2011; Yılmaz 2013; Yılmaz-Bingöl ve Uysal, 2015). Çalışan veya üniversite öğrencisi olan bireyler ergenlik dönemini bitirdikleri için kişilik oluşumlarını ve empatik eğilimlerinin gelişimini neredeyse tamamlamışlardır. Bu yüzden, daha erken yaşta (ergenlik dönemi tamamlanmadan) gerçekleştirilecek bir müdahalenin daha olumlu sonuçlara yol açacağı düşünülerek bu çalışma lise öğrencileriyle yapılmış ve erken yaşta yapılacak bir müdahalenin sonuçlarının sınanması amaçlanmıştır. Bu çalışma ergenlik düzeyindeki öğrencilerle gerçekleştirildiği ve katılımcılar yaş özellikleri dolayısıyla kendilerini değiştirme ve düzenlemeye açık bir dönemde oldukları için, eğitim programının hedeflendiği şekilde sonuçlandığı ve bu yüzden de öğrencilerin empatik eğilimlerinde bir artışın söz konusu olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca araştırmaların neredeyse hepsi empatik eğilim veya empati becerisinin geliştirilip geliştirilemeyeceğini içeren ampirik bir çalışma olmaktan ziyade empatik eğilim veya beceri düzeylerinin incelenmesi şeklindeki ilişkisel tarama çalışmalarından oluşmaktadır. Bu yüzden de bu konuda daha fazla ampirik çalışmanın yapılmasının sağlık eğitiminin bileşenlerinin tekrar gözden geçirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çünkü gerek meslek liselerinde gerekse üniversitelerde empatik beceriyi geliştirecek herhangi bir ders bulunmamakta veya herhangi bir müstakil eğitim verilmemektedir, bunun yerine iletişim, iletişim becerileri, insan davranışları gibi derslerin eğitim programlarında yer aldığı görülmektedir. Ancak iletişim becerisi empatik bir nitelikte olmadıkça tek başına yeterli olamamaktadır ve sağlık personelinin hasta memnuniyetini sağlayamadığını gösteren birçok çalışma bulunmaktadır (Reynolds ve Scott, 2000; Mercer ve Reynolds, 2002; TATD, 2013). Empati bireyin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onu anlaması olduğu için yardıma ihtiyaç duyulan durumlarda ortamın iklimini olumlu yönde etkileyecek bir unsur olacaktır. Bu yüzden de iletişim becerilerine dair verilen derslerde ya empati kavramına geniş bir şekilde yer verilmesi gerektiği ya da empati becerisine yönelik grup çalışmalarının yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Hemşirelik birinci sınıf öğrencilerine empati eğitiminin verilmiş olduğu çalışmada (Karaca, Açıköz ve Akkuş, 2013) bizim çalışmamızdan farklı olarak öğrencilerin empati becerilerinde bir artış gözlenirken

empatik eğilimlerinde bir değişiklik olmamıştır. Bu farklılığın üniversite düzeyindeki öğrencilerin kişilik oluşumunun tamamlanma aşamasında olmalarından kaynaklandığı, lise öğrencilerinin ise kendini değiştirmeye daha uygun bir yaş düzeyinde olmaları sebebiyle eğitim programından daha fazla yararlandıkları düşünülmektedir. Her iki çalışmanın sonuçlarındaki farklılık erken yaşta yapılacak çalışmaların her zaman daha etkili olabileceğini düşündürmesi açısından önemlidir. Ancak yine de karşı tarafı sadece bilişsel değil duygusal düzeyde de anlamayı gerektiren bir meslek grubu olarak sağlık mesleği mensuplarının eğitim süreçlerinde empati kavramına çok daha fazla ağırlık verilmesinin istenen düzeyde olmasa bile mutlaka olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulgularına göre empati eğitim programının sağlık meslek lisesi öğrencilerinin empatik eğilim düzeyini arttırdığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu çalışma, grup çalışmalarının etkililiğini ortaya koyması açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKGÖZ, Semra ÖZÇAKIR, Aliş ATICI, Elif ALTINSOY, Yıldız TOMBUL, Kamuran & KAN, İsmet (2005). "Uludağ Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde Çalışan Hekimlerin Empatik Eğilimleri", *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History*, 13(2), 97-104.
- ALTINAY, Deniz (2003). *Psikodrama grup psikoterapisi 400 ısınma oyunu ve yardımcı teknik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 5. baskı.
- ARİFOĞLU, Berna & RAZI, Gülcem Sala (2011). "Birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin empati ve iletişim becerileriyle iletişim yönetimi dersi akademik başarı puanı arasındaki ilişki", *DEUHYO ED*, 4(1), 7-11.
- BAL, Pervin Nedim & BİLGE, Yıldız (2016). "Empati Becerisi Psiko Eğitim Programının Üstün Zekalı Ergenler Üzerindeki Etkisi", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 23.
- BLAIR, Robert James R. (2005). "Responding to the emotions of others: dissociating forms of empathy through the study of typical and psychiatric populations", *Consciousness and cognition*, 14(4), 698-718.
- CEVAHİR, Reyhan ÇINAR, Nursan SÖZERİ, Cefariye ŞAHİN, Sevil & KUĞUOĞLU, Sema (2008). "Ebelik öğrencilerinin devam ettikleri sınıflara göre empatik becerilerinin değerlendirilmesi", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3(7), 3-15.
- DERMAN, Meral Taner (2011). *Farklı sosyoekonomik düzeylerdeki 10-11 yaş çocuklarına uygulanan empati eğitim programının saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dİ BLASI, Zelda HARKNESS, Elaine ERNST, Edzard GEORGIOU, Amanda & KLEIJNEN, Jos (2001). "Influence of context effects on health outcomes: a systematic review", *The Lancet*, 357 (9258), 757-762.
- DÖKMEN, Üstün (1995). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yayıncılık (2. Baskı).
- DÖKMEN, Üstün (1988). "Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi", *A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2); 155-190. DOI: 10.1501/Egifak_0000000999
- GEMCİ, Hatice (2012). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerine uygulanan etkili iletişim ve empatik beceri eğitiminin öğrencilerin iletişim ve empatik becerilerine etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- HOFFMAN, Martin L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HOJAT, Mohammadreza LOUIS, Daniel Z. MARKHAM, Fred W. WENDER, Richard RABINOWITZ, Carol & GONNELLA, Joseph S. (2011). "Physicians' empathy and clinical outcomes for diabetic patients", *Academic Medicine*, 86 (3), 359-364.
- HOJAT, Mohammadreza MANGIONE, Salvatore NASCA, Thomas J. RATTNER, Susan ERDMANN, James B. GONNELLA, Joseph S. & MAGEE, Mike (2004). "An empirical study of decline in empathy in medical school", *Medical education*, 38 (9), 934-941.
- KADIOĞLU, Selim ÖGÖNLER, Oya KADIOĞLU, Funda & OKUYAZ, Selda (2011). "Klinik Eğitimin Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Empati Düzeyine Etkisi", *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*; 18(1):33-37.
- KARACA, Aysel AÇIKGÖZ, Ferhan & AKKUŞ, Dilek (2013). "Eğitim ile empatik beceri ve empatik eğilim geliştirilebilir mi?: Bir sağlık yüksekokulu örneği", *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 4 (3). pp. 118-122.
- KİM, Sung Soo KAPLOWITZ, Stan & JOHNSTON, Mark V. (2004). "The effects of physician empathy on patient satisfaction and compliance", *Evaluation & the health professions*, 27(3), 237-251.
- KUO, Jen Che CHENG, Jung Feng CHEN, Yu Lan LIVNEH, Hanoch & TSAI, Tzung Yi (2012). "An exploration of empathy and correlates among Taiwanese nurses", *Japan Journal of Nursing Science*, 9(2), 169-176.
- MCDONALD, Nicole M. & MESSINGER, Daniel S. (2010). *The Development of Empathy: How, When, and Why*. Department of Psychology, University of Miami: USA.
- MCKENNA, Lisa BOYLE, Malcolm BROWN, Ted WILLIAMS, Brett MOLLOY, Andrew LEWIS, Belinda & MOLLOY, Liz (2011). "Levels of empathy in undergraduate midwifery students: An Australian cross-sectional study", *Women and Birth*, 24(2), 80-84.
- Memurlar.net. (2013). <http://www.memurlar.net/haber/359290/hasta-ile-empati-kuramayan-saglik-calisani-siddete-davetiye-cikariyor.html> Erişim tarihi: 12.07.2017
- MERCER, Stewart W. & REYNOLDS, William J. (2002). "Empathy and quality of care", *Br J Gen Pract*, 52 (Suppl), S9-12.
- MORGANETT, Rosemarie S. (2005). *Yaşam Becerileri - Ergenler İçin Grupla Psikolojik Danışma Uygulamaları*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- NEUMANN, Melanie EDELHÄUSER, Friedrich TAUSCHEL, Diethard FİSCHER, Martin R. WİRTZ, Markus WOOPEN, Christiane ... & SCHEFFER, Christian (2011). "Empathy decline and its reasons: a systematic review of studies with medical students and resident", *Academic medicine*, 86 (8), 996-1009.
- ORTABAĞ, Tülay TOSUN, Nuran BEBİŞ, Hatice YAVA, Ayla ÇİÇEK, Hatice S. & AKBAYRAK, Nalan (2010). "Yatağın diğer tarafı: Hemşirelik Yüksek Okulu birinci sınıf öğrencilerinin eğitim amaçlı hastaneye yatma deneyimleri", *Güllhane Tıp Dergisi*, 52(3), 189-197.
- ÖZCAN, Handan (2012). "Hemşirelerin empatik eğilim ve empatik becerileri: Gümüşhane örneği", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2).
- ROGERS, Carl R. (1975). "Empathic: An unappreciated way of being", *The Counseling Psychologist*, 5 (2), 2-10.
- REYNOLDS, William J. & SCOTT, Brain (2000). "Do nurses and other Professional helpers normally display much empathy?", *Journal of advanced nursing*, 31(1), 226-234.
- REYNOLDS, William J. & SCOTT, Brain (1999). "Empathy: a crucial component of the heplin relationship", *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 6 (5), 363-370.

- SORTULLU, Civan (2011). *Empati eğitim programının 12 yaş grubu erkek basketbolcularda empati becerileri ve takım birlikteliği üzerine etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- SQUIER, Roger W. (1990). "A model of empathic understanding and adherence to treatment regimens in practitioner-patient relationships", *Social science & medicine*, 30 (3), 325-339.
- AKGÜN ŞAHİN, Zümrüt & KARDAŞ ÖZDEMİR, Funda (2015). "Hemşirelerin iletişim ve empati beceri düzeylerinin belirlenmesi", *Jaren*, 1(1), 1-7.
- TİRYAKİ ŞEN, Hanife TAŞKIN YILMAZ, Feride PEKŞEN ÜNÜVAR, Özlem & DEMİRKAYA, Fatma (2012). "Birinci basamak sağlık hizmetlerinde görev yapan sağlık çalışanlarının empatik beceri düzeyleri", *Journal of Psychiatric Nursing*, 3(1), 6-12.
- TUTUK, Aytül AL, Derya & DOĞAN, Selma (2002). "Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerisi ve empati düzeylerinin belirlenmesi", *CÜ Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 36-41.
- WILSON, Sarah E. PRESCOTT, Julie & BECKET, Gordon (2012). "Empathy levels in first-and third-year students in health and non-health disciplines", *American journal of pharmaceutical education*, 76(2), 24.
- YILMAZ YÜKSEL, Asuman (2003). *Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- YILMAZ-BİNGÖL, Tuğba & UYSAL, Recep (2015). "The effect of empathy development program on empathy levels of second grade elementary school students", *Elementary Education Online*, 14(2), 430-437. doi:10.17051/ieo.2015.90489
- YİĞİTBAŞ, Çağla DEVECİ, Süleyman Erhan AÇIK, Yasemin OZAN, Ahmet Tefik & OĞUZ ÖNCÜL, Ayşe Ferdane (2013). "Sağlık eğitimi alan bir grup öğrencinin empatik eğilim ve becerisi", *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 7-13.